

Tilføjelser og rettelser til Mogens Müller, *Kommentar til Matthæusevangeliet*, DKNT 3 (Århus: Aarhus Universitetsforlag 2000) ¹

- s. 23 Sidst i note 16 skal HPXATO rettes til HPÆATO.
- s. 38 Til teksten i note 71 kan tilføjes Martin Hengel, *The Four Gospels and the One Gospel of Jesus Christ: An Investigation of the Collection and Origin of the Canonical Gospels* (2000) = *Die vier Evangelien und das eine Evangelium von Jesus Christus: Studien zur ihrer Sammlung und Entstehung* (2008); Erik Aurelius, "Gottesvolk und Außenseiter: Eine geheime Beziehung Lukas – Matthäus", *NTS* 47 (2001) s. 428-441, og den "vilde" Bartosz Adamczewski, *Q or not Q? The So-Called Triple, Double, and Single Traditions in the Synoptic Gospels* (Frankfurt am Main 2010); jf. min anmeldelse i *DTT* 74 (2011) s. 244-245.
- s. 40 Mellem første og andet afsnit indføres følgende nye afsnit:
Derfor er der gode grunde til at tro, at Matt. skal forstås som et eksempel på genren eller fortolkningsstrategien "rewritten Bible", nemlig som en bibelsk genskrivning af Mark. For signalementet på en sådan teologisk bestemt videreudvikling af en hellig, normativ tekst gennem omskrivning, tilføjelser og udeladelser passer fint som beskrivelse af Matt.s forhold til Mark. I det hele taget er det både muligt og nærliggende at forstå forholdet mellem de fire kanoniske evangelier i forlængelse af denne fortolkningsstrategi, dvs. som stationer i en traditionsproces, hvor det bestemmende er forkyndelsessigtet og ikke spørgsmålet om, hvad der faktisk var sket. Se hertil M. Müller, "Evangelierne som bibelske genskrivninger – til spørgsmålet om referentialitet", i Jesper Høgenhaven og M. Müller (red.), *Bibelske genskrivninger* (2012) s. 203-219; samme, *Evangeliet og evangelierne. Evangelierne som bibelske genskrivninger* (2015). Se hertil M. Müller, "Evangelierne som bibelske genskrivninger – til spørgsmålet om referentialitet", i Jesper Høgenhaven og M. Müller (red.), *Bibelske genskrivninger* (2012) s. 203-219; samme, *Evangeliet og evangelierne. Evangelierne som bibelske genskrivninger* (2015).
- s. 43 l. 3 skal "alle" rettes til "de tre første". Det kan også tilføjes, at hvor verbet εὐαγγελίζω i Matt. alene optræder i 11,5, forekommer det 10 steder i Luk.
- s. 77 l. 4: Til Ruth 4,18-22 skal tilføjes 1 Krøn 2,4.10-12; 3,5.10-16.
- s. 80 l. 3 f.n.: Tilføj om Rahab: 1 Clem 12,1-8.
- s. 83 Der er grund til at gøre opmærksom på, at ifølge antik lægevidenskab var manden ved sin sæd hovedleverandør til et barn, idet kvinden praktisk taget alene blev opfattet som rugemor for fostret. Jf. Gitte Buch-Hansen, "Paulus i

¹ Det er alene meningsforstyrende fejl, der er korrigeret, og tilføjelserne er, om ikke tilfældige, så dog sporadiske. Nærværende udgave er fra forårssemestret 2015, lettere revideret 2017.

- Aristoteles' hønsegård. Døb og genealogi i Galaterbrevet", *DTT* 77 (2014) s. 9-26.
- s. 85 l. 8 f.n.: I antikkens samfund skulle et barn godkendes af faderen for at blive en "rigtigt" barn, hvorfor et adoptivbarn kunne have en bedre status ved at være tilvalgt.
- s. 88 Til ekskursen om opfyldelsescitaterne tilføjes Maarten J.J. Menken, *Matthew's Bible. The Old Testament Text of the Evangelist*, BEThL 173 (Leuven 2004), hvori der argumenteres for, at forskellene i forhold til LXX skyldes, at forfatteren for nogle bøgernes vedkommende havde adgang til tidlige revisioner af den græske oversættelse for at bringe den i større overensstemmelse med den hebraiske tekst. Jf. min anmeldelse i *DTT* 68 (2005) s. 154-155.
- Der er også kommet den nye erkendelse til, at en vigtig nøgle til en forståelse af opfyldelsescitaterne er den *peshar*-kommentarform, som vi har fået kendskab til takket være fundet af Dødehavsskrifterne, og hvor det bliver indtrufne begivenheder, der udfolder betydningen af skriftordet.
- Opfyldelsescitaterne skal altså ikke forstås som skriftbeviser, der forudsætter en bogstavelig opfyldelse af skriftordet. Sådanne skriftbeviser finder vi i NT alene i Lukasskrifterne. Jf. Mogens Müller, "Receptionen af Det Gamle Testamente i Matthæusevangeliet og Lukasskrifterne" (2001), i samme, *Skriften i Skriften*, 70-84. Desuden MM, "Peshar Commentary and Its Afterlife in the New Testament", i George Brooke & Jesper Høgenhaven (eds.), *The Mermaid and the Partridge. Essays from the Copenhagen Conference on Revising Texts from Cave Four. Studies on the Texts of the Desert of Judah* 96 (Leiden 2011) s. 279-287.
- Det er endelig vigtigt at se, at der er et "mere" i opfyldelsen i forhold til skriftordet. Således taler Es 7,14 ikke om nogen Helligånd.
- s. 95 Jakobs stjerne i Num 24,17. LXX indfører eller lægger i hvert fald op til en messiansk forståelse af både Num 24,7 og 24,17. Førstnævnte sted står der i BH: "Dets spande løber over med vand, der er rigeligt vand til dets korn", hvor LXX har ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν: "En mand skal fremstå af hans sæd, og han skal herske over mange folkeslag." I 24,17 bliver "herskerstav" gengivet med ἄνθρωπος.
- s. 105 Et interessant vidnesbyrd om udnyttelsen af det vidtløftige i Matt.s begrundelse for, hvorfor det blev Nazaret er René Salm, *The Myth of Nazareth. The Invented Town of Jesus*, Scholars Edition (Cranford, New Jersey: American Atheist Press 2008), hvor det altså ikke alene er historiciteten af Jesus-skikkelsen, der angribes, men hvor desuden eksistensen af hans "fødeby" på den tid, hvor han skulle have levet, anfægtes.
- s. 112 En instruktiv indføring i Elias-traditionens betydning i evangelierne er Bernhard Lang, *Jesus – en jødisk kynikers liv og lære*. Oversat og med forord af

Hans J. Lundager Jensen (Højbjerg 2012; tysk original: *Jesus der Hund. Leben und Lehre eines jüdischen Kynikers*, München 2010). Anliggende er at vise, hvor frugtbart det er at inddrage Diogenes og hans kynikers filosofi sammen med profettraditionen fra Elias og Elisa som forståelsesbaggrund for markante sider af Jesus-billedet i især de synoptiske evangelier. Se desuden Thomas L. Brodie, *The Crucial Bridge. The Elijah-Elisha Narrative as an Interpretive Synthesis of Genesis-Kings and a Literary Model for the Gospels* (Collegeville, Minnesota 2000) s. 79-97.

- s. 114 Med hensyn til den valgte forståelse af ἔρχομαι ἐπί som træder op imod i fjendtlig henseende, så findes den også hos fx Davies & Allison, *Matthew I*, s. 303-304.
- s. 116 Note 12: Pseudo-Filons skrift hedder *Liber Antiquitatum Biblicarum*.
- s. 127 Note 31: Første sætning i sidste citat rettes til: "Als idealer Gerechter ist Jesus die *endzeitliche Inkarnation des Weisheitsgeistes* (vgl. 9,17)."
- s. 127 Til dåbstilsagnet kan som en slags parallel også anføres 1 En 71,14, hvor Enok, efter igennem adskillige kapitler at have skuet en messiasskikkelse, som med en stadig tilbagevisning til 46,1 omtales som "denne Menneskesøn", pludselig finder sig selv identificeret som denne Menneskesøn: "Du er Menneskesønnen, som er født til retfærdighed, og retfærdighed hviler over dig, og det bedagede hoveds retfærdighed forlader dig ikke" (E. Hammershaimbs oversættelse). Se desuden Ulrich B. Müller, "'Sohn Gottes – ein messianischer Hoheitstitel Jesu'", *ZNW* 87 (1996) s. 1-32.
- s. 136 For betydningen af πάλιν med adversativ betydning, "på den anden side" eller lignende, se BDR 450,5.
- s. 157 Nederst: Tilføj om ny-pagtsteologi i Matt.: M. Müller, "Bundesideologie im Matthäusevangelium. Die Vorstellung vom neuen Bund als Grundlage der matthäischen Gesetzesverkündigung", *NTS* 58 (2012) s. 23-42.
- s. 175 Selv om det aldrig kan blive andet end en hypotese, er det bestemt en overvejelse værd. En nyere fortaler er G. Theissen, "Kritik am Paulus im Matthäusevangelium. Von der Kunst verdeckter Polemik im Urchristentum", i O. Wischmeyer & L. Scornaienchi (red.), *Polemik in der frühchristlichen Literatur* (Tübingen 2011) s. 465-490, hvor der også er et rids af forskningshistorien fra Tübingen-skolen til den sidste energiske fortaler, D.C. Sim. Theissen når efter en gennemgang til den konklusion (s. 485): "Wir haben in allen fünf Reden des Matthäusevangeliums eine verdeckte Polemik gegen Paulus gefunden: in der Bergpredigt eine *anonyme* Polemik gegen einen ungenannten Gesetzeslehre (Mt 5,19), in der Aussendungsrede eine *figurative* Polemik, welche die Apostel vor Gelderwerb warnt, aber auf Heidenmissionare übertragen werden soll (Mt 10,9), in der Gleichnisrede eine *mythologische* Polemik, die den Satan aktiviert, um ihn hinter der Tätigkeit des Paulus zu sehen, in der Pharisäer- und Endzeitrede *pseudonyme* Polemik, wenn man unter einem „Pseudonym“ auch

- unzutreffende Gruppenbezeichnungen versteht: Die Polemik gegen missionierende Pharisäer soll indirekt Paulus treffen (Mt 23,15). Gewiss wird Paulus nirgendwo namentlich erwähnt. Es ist daher verständlich, dass viele Leser und Exegeten die Bezugnahmen auf Paulus überlesen und überhören.“ Ifølge Theissen foreligger der også en bevidst forbigåelse af Paulus i missionsbefalingen, der udtrykkelig er henvendt til de ellers. I hvert fald synes sigtet at gælde hedningekristne lærere.
- s. 183 Den sidste sætning i første afsnit skal modificeres til: Tankegangen er, at et menneske under ingen omstændigheder må gifte sig igen. At dette har været opfattet som Jesu indstilling, bekræftes af 1 Kor 7,10-11, der også forbyder en mand at bortsende sin hustru. Dog kan Paulus forestille sig situationer, hvor en kristen kan lade sig skille fra en ikke-kristen ægtefælle, hvis denne vil det sådan, men det giver ikke mulighed for at gifte sig igen. I Pastoralbrevene opfordres yngre enker til at blive gift igen, så de ikke bringer menigheden i vanry (se 1 Tim 5,14). Luk 16,18 – det eneste sted i Luk., der handler om skilsmisse – fordømmer i og for sig ikke skilsmisse, men derimod nok det at gifte sig igen eller at gifte sig med en fraskilt.
- s. 190 Til det med at hade, se også 1QS 9,16.21-22.
- s. 200 2. afsnit l. 2: Stryg næstsidste ord (forhold).
- s. 201 Som nævnt s. 156 er der et muligt forlæg for forklaringen til Fadervors femte bøn, og måske derfor også til selve bønnen, i Mark 11,25[26]: Καὶ ὅταν στήκετε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῆ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν. [εἰ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀφίετε οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν]. Det tekstkritisk usikre v. 26 er rimeligvis indføjet fra Matt 6,15 af en afskriver.
- s. 202 Midten: "Det er forekomsten" osv. skulle være: Med negationen μή er den sjette bøn den eneste, der er formuleret "negativt". De sidste to linjer i 2. afsnit skal være: 1,74 – hos Paulus fx 1 Thess 1,10, hvor participiet ὁ ὀνούμενος anvendes som prædikat til Jesus).
- s. 203 "forbereden" omkring midt på siden skal selvfølgelig være "forbederen". Slutdoksologien til Fadervor kunne have et forbillede i 1 Krøn 29,11.
- s. 215 Anden linje i 3. afsnit: Did 10,16 rettes til Did 10,6.
- s. 235 Tilføj: "Er løsningen på "menneskesøn"-problemet fundet?", i *Skriften i Skriften*, s. 181-188. Udtrykket "menneskesønnens" fortolkningshistorie findes i Mogens Müller, *The Expression 'Son of Man' and the Development of Christology. A History of Interpretation*, Copenhagen International Seminar (London 2008).
- s. 245 Tilføj til første afsnit: jf. dog også Mark 12,33, hvor det i forbindelse med næstekærlighedsbuddet hedder, at det er mere end alle brændofre og slagtofre. Parentesen (DO 1992, "kærlighed") rette til (DO 1992, "troskab").

- s. 252 Næstsidste linje: konnotationer skal være konnotationer.
- s. 269 Midt på siden i afsnittet *Som læreren*; læs: "hoveddel, og som har sin parallel"
- s. 270 Tilføj til note 33: jf. 2 Clem 5,2-4.
- s. 276 Se Lena Lybæk, *New and Old in Matthew 11-13. Normativity in the Development of Three Theological Themes*, FRLANT 198 (Göttingen 2002) s. 74-84, for et forsøg på at se v. 3 som en afspejling af Gen 49,10.
- s. 277 Note 3. 4Q521 findes også oversat i 2. udgaven af *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne* (København 2003) s. 522-524.
- s. 283 Øverst. Denne tekstvariant er ikke medtaget I N.-A. 28. udgave 2012.
- s. 285 Midt: Til "frådser og dranker", se Tempelrullen (11QTemple) 64,2-4, hvor det, at en søn kan anklages for at være "en frådser og dranker", medfører dommen, at han skal stenes til døde.
- s. 295 Midt: Ahimelek hedder i DO 1992 Akimelek, og han var ikke ypperstepræst, men blot præst.
- s. 296 Hvilken rolle sabbatsoverholdelse blev tillagt i kredse i jødedommen, kan aflæses i Jub 2,18 og 50,6-12
- s. 299 Under midten: V. 4a: ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται: "Han vil lyse op, og han vil ikke blive sønderbrudt" kan være udeladt på grund af det sejrige tonefald, ligesom det er tilfældet i 21,4 med hensyn til Zak 9,9b. Med hensyn til Es 42,1-4 i særdeleshed og Es. i almindelighed i Matt., se Richard Beaton, *Isaiah's Christ in Matthew's Gospel*, SNTSMS 123 (Cambridge: Cambridge University Press 2002); jf. min anmeldelse i *DTT* 66 (2003) s. 221-222. Desuden Frederik Poulsen, *God, His Servant, and the Nations in Isaiah 42:1-9. Biblical Theological Reflections after Brevard S. Childs and Hans Hübner*, FAT 73 (Tübingen 2014), der s. 163-181 også har en grundig analyse af citatet I Matt 12.
- s. 300 Luz, *Matthäus II*, s. 245, hævder, at v. 21 er et indskud, hvor Davies & Allison, *Matthew II*, s. 327, forsvarer dets plads i teksten.
- s. 303 Midt: Læsemåden i v. 30 med με, der umiddelbart forekommer meningsløs, indicerer ifølge M. Casey, *An Aramaic Approach to Q. Sources for the Gospels of Matthew and Luke*, SNTSMS 122 (Cambridge 2002) s. 176-177, et bagved liggende aramaisk Jesus-ord, der har betydet noget I retning af: "har stødt mig ud", nemlig af Israel.
- s. 306 Midt: Bemærk at en række håndskrifter i v. 35 to gange indfører τῆς καρδίας αὐτοῦ og dermed tydeliggør metaforen.
- s. 307 I oversættelsen af v. 38 kan man overveje at gengive: "Da reagerede (svarede) nogle af de skriftkloge og farisæerne [på ham] og sagde."
- s. 308 Midt: Tilføj til skrifthenvisningerne Deut 32,5b: γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένα.
- s. 309 Inddragelsen af Jon 2,1 følges op i Matt 16,18 (Dødsrigets porte) og 27,52-53, hvor disse porte åbnes. Se videre til sidstnævnte sted.

- s. 314 Midt: Oversættelsen af v. 1 skal være: Den dag gik Jesus ud af huset, og han satte sig ved søen.
- s. 316 De to første linjer af citatet fra Es 6,9-10 i v. 14 er i 2. person pluralis. Der skal derfor rettes i oversættelsen til:
I hører og hører (eller: I hører med hørelsen), og I forstår ikke,
Og I ser og ser, og I indser ikke.
- s. 318 Jf. 26,54.56, hvor opfyldelseskonstateringer også lægges Jesus i munden.
- s. 322 Man kan overveje, om τὸς ἀνθρώπους i v. 25 og οἱ δούλοι i v. 27 på grund af deres funktion står for engle, således at hverken lignelse eller tykning siger noget om menighedstugt, men handler om Guds langmodighed indtil dommen – den samme holdning, der også kommer til udtryk i, at han lader sin sol stå op over både onde og gode og lader det regne over både retfærdige og uretfærdige (5,45). Det er altså englene, der først ved dommen må skille klinten fra hveden.
- s. 323 I oversættelsen af v. 32 skal "blivet" være "bliver".
- s. 330 Andet afsnits første linje: I stedet for Afsnittets skal der stå Talens syvende og sidste lignelse ...
- s. 331 Note 45 linje 4: "Se" foran P. Bredsdorff skal slettes.
- s. 335 I oversættelsen af Matt 14,3 skal "hans broder Filips hustru" ændres til "sin broder Filips hustru".
- s. 337 slutningen af 1. afsnit skal efter "fængsling" ændres til: hans anklage mod Herodes på grund af dennes lovstridige ægteskab med Herodias.
- s. 340 I den nytestamentlige apokryf, Apostlenes Brev 5(16) optræder følgende allegoriske udlægning af femtallet, som svar på disciplenes spørgsmål: "Hvad betyder disse fem brød?" De er et billede på vor tro på den store kristendom, det er troen på Faderen den almægtige, på Jesus Kristus vor frelser, på Helligånden, Talsmanden, på den hellige kirke og på syndernes forladelse.
- s. 346 I oversættelsen af v. 6 skal det ene "ikke" stryges.
- s. 352 Af litteratur til 15,21-28 kan tilføjes Glenna S. Jackson, *'Have Mercy on Me': The Story of the Canaanite Woman in Matthew 15.21-28*, JSNTS 228 = CIS 10 (Sheffield 2002), hvis hovedtese er, at denne perikope, så langt fra at ville indvarsle hedningemissionen, faktisk illustrerer spændingen i den ældste menighed mellem jøder og proselytter, og hvad der krævedes af de sidstnævnte for at blive optaget i menigheden. Det er således ikke Jesus, der overskrideren grænse, men kvinden. Tesen/konklusionen er: "Any study that ignores the proselyte dimension of the story of the Canaanite Woman is truncated" (s. 25 og s. 143).
- s. 361 I oversættelsen mangler et "?" i slutningen af v. 8
- s. 365 Tredjesidste linje skal "akn" være "kan"
- s. 367 Linje 6 fra oven. Fjerdesidste ord "ikke" skal stryges. Der tilføjes: R. Timothy McLay, *The Use of the Septuagint in New Testament Research* (Grand Rapids,

- Michigan 2003) s. 162-165, har sandsynliggjort, at der også i v. 18 er tale om afhængighed af Jonas' Bog, der måske ligefrem også afspejler sig i tilnavnet til Peter, Βαριωνᾶ. Matt. er ene om denne mere omfattende inddragelse af Jonas. Der går således en linje fra 12,40, hvor Jonas-tegnet udfoldes, over 16,4, hvor det lige nævnes, til talen om πύλαι ἄδου, som her ikke skal forstås som en omskrivning for de gudsfjendtlige kræfter, men – mere bogstaveligt – om de porte til Dødsriget, som Jesus ved sin opstandelse sprænger (jf. Jon 2,7 LXX: "Jeg steg ned til et land, hvis dørlåer for altid er slået for"). Dette motiv udfoldes siden i 27,51b-53. McLay slår desuden til lyd for at forstå ἐκκλησία ud fra sprogbrugen i LXX, hvor betegnelsen står for "gudsfolket", og ikke ud fra Paulus' breve. Det er det nye gudsfolk, Jesus bygger på "klippemanden", og hvis opstandelse Dødsriget ikke vil kunne holde stand imod.
- s. 371 Tilføjelser til litteraturen om Peter: Finn Damgaard, "Omskrivning, fraskrivning og overskrivning. Peters rolle i Matthæusevangeliets opgør med Markusevangeliet". *Collegium Biblicum Årsskrift* (2012) s. 33-41; samme, "Opgør med Markusevangeliet? Matthæusevangeliets genskrivning af Markusevangeliets Petersfigur", i Søren Holst og Christina Petterson (red.), *Den store fortælling*. Festskrift til Geert Hallbäck (København 2012) s. 119-133. Desuden Lone Fatum, "Peter som fortolkningsfigur", sammesteds, s. 135-150.
- s. 374 Linje 7 fra neden: "advarer .. skal erstattes med "truer ..
- s. 383 I note 13 anden linje skal "läß" være läßt"
- s. 388 Tilføj til v. 20: Verbet ἀδυνατέω optræder i NT alene her og i Luk 1,37. Det betyder, "er uformående, er ude af stand til", men står i NT begge gange i upersonlige vendinger: "er umuligt".
- s. 392 Luz, *Matthäus* II, s. 531 Anm. 22, skriver: „Daß nur in Damaskus und in Antiochia der Stater zwei Doppeldrachmen wert gewesen sei, gehört zu den fleißig tradierten Apokrypha ntl. Forschung, vgl. Bd. I 73 Anm. 184." Jf. 5. völlig neubearbeitete Auflage 2002, s. 101 Anm. 277.
Note 39, linje 3 fra neden: "Subversive" skal – naturligvis – være "Subversive" (således også i Litteraturfortegnelsen s. 591).
- s. 394 I oversættelsen af v. 3 skal "børn" være "børnene".
- s. 396 I kommentaren til vv. 8-9 skal den omtalte spænding i forhold til 13,36-43 udelades; se note til s. 322.
- s. 400 Tilføj til citatet fra 1QS 5,24–6,1 en henvisning til 4QBer (Velsignelser) fragment 20,13-14
- s. 401 Midt: Jf. igen note til s. 322.
- s. 403 I oversættelsen af v. 31 skal sidste del lyde: "forklarede deres herre alt det, der var sket."
- s. 406 Linje 8 fra neden: "bøddelen" skal rettes til "bøddlerne".

- s. 410 Til v. 5. Bemærk, at "to (δύο)" stammer fra LXX og var med i 1931-oversættelsen af Gen 2,24, mens det – korrekt i overensstemmelse med MT – ikke er med i 1992-oversættelsen.
- s. 424
- s. 430 Til note 19 tilføjes: Inden for samme forståelseshorisont befinder sig desuden ἰλαστήριον i Rom 3,25 og 4 Makk 17,22 og ἀντίψυχον i 4 Makk 6,29; 17,21.
- s. 417 L. 11-12 fra oven: DO1992 har i Ef 4,13: "fuldvoksnet menneske".
- s. 422 L. 7 fra neden skal ordene "mange som" stryges.
- s. 423 L. 6 fra oven: DO1992 oversætter i v. 4 misforståeligt ὁ ἐὰν ἧ δίκαιον med "hvad I har ret til".
- s. 424 Tilføjelse til kommentaren til Matt 20,1-15 på side 424: Man kan overveje, om forfatteren har haft en frelseshistorisk pointe med denne lignelse. Enten kan det da gælde forholdet mellem en jødedom, der fik sin fortjente løn, men heller ikke mere, og så en kristen kirke, der lever af Guds nådeløn (således Jülicher, *Die Gleichnisreden Jesu* II, s. 470. Tentativt desuden Gnlika, *Matthäusevangelium* II, s. 181, der om evangelieforfatterens sigte siger, at det ikke kan udelukkes, "daß ihm die Vertauschung der Plätze ein Bild für Israel und die Heiden war. Auf keinen Fall wird man das Bild pressen dürfen"). I så fald bliver opfordringen: "Tag dit og gå bort" til en domsafsigelse. Eller det kan dreje sig om en jødekirke, der mener at måtte have et fortrin i forhold til en hedningekirke, der er kommet senere til (således R.H. Gundry, *Matthew* (1982) s. 399: "Therefore the late comers in the parable represent Gentiles who have entered the church only recently from Matthew's standpoint, and the first comers represent their detractors among Jewish Christians"). I det tilfælde er det en advarsel mod at have ondt af, at de sidste bliver stillet lige med de første. Således forstået er det en videreførelse af tankegangen i 19,27-30, hvor der er tale om de tolv løn, men hvor v. 30 signalerer en kommende forandring i rangfølgen. Imod en sådan frelseshistorisk forståelse kan det indvendes, at dette tema tages op særskilt i lignelsesrækken i 21,28-22,14 (en frelseshistorisk forståelse bliver afvist af Luz, *Matthäus* III, s. 154: "... weder der Kontext 19,27-30; 20,20-23, der vom Lohn der Jünger handelt, noch die Parabel selbst, die ja gerade nicht sagt, daß den "Ersten" ihr Denar weggenommen wird, weisen in diese Richtung." Samme holdning i Davies & Allison, *Matthew* III, s. 67-68). Interessant nok blev den imidlertid overtaget i islamisk tradition (se O. Spies, "Die Arbeiter im Weinberg (Mt 20,1-15) in islamischer Überlieferung", *ZNW* 66 (1975) s. 279-282. I denne reception bliver det til, at jøderne arbejdede i vingården fra morgen til middag, de kristne fra middag til eftermiddag, mens muslimerne tog over fra eftermiddag til solnedgang. Her forsvarer Gud sin løsning over for jøder og kristne). Det er endelig også blevet foreslået, at der er tale om dem i menigheden, der reagerer negativt på Jesu villighed til også at acceptere

- samfundets udskud (toldere og syndere) (således F.W. Beare, *The Gospel according to Matthew* (1981) s. 404).
- s. 434 I oversættelsen af v. 15 mangler en gengivelse af det afsluttende verbum ἠγανάκτησαν: "blev de vrede". Der skal så indføres et "og" i begyndelsen af v. 16.
- s. 439 L. 2-3 fra neden. Sl 8,3 LXX skal gengives: "for at tilintetgøre fjende og hævner".
- s. 440 I oversættelsen af v. 20 skal sidste ord selvfølgelig staves uden "n": "øjeblikkelig".
- s. 443 L. 10 fra neden: "forudgående" ændres til "netop nævnte".
- s. 446 Nederst: Som eksempel på genbrug af vingårdslignelsen i Es 5 kan også Pseudo-Filon, LAB 28,4 anføres.
- s. 447 L. 9 fra neden: Ifølge Mark 12,5 sender vingårdsejeren efter de to første "endnu én", som de slår ihjel, og siden "mange andre", som også lider overlast. Først da (v. 6) sender han sin søn.
- s. 452 Linje 3ff. i selve teksten ændres til: "Den falder i fem dele: Første runde med afvisningen, anden runde med udsendelsen af andre tjenere, der fører til en voldelig afvisning, kongens reaktion med vrede herover, tredje indbydelsesrunde, hvor salen fyldes, og endelig kongens komme og dommen over den uværdige gæst."
- s. 453 Linje 5 fra neden skal der tilføjes til "apostlene": "og deres sendelse til Israel".
- s. 455 Linje 9-10 fra oven skal ændres til: "Tjenerne er denne gang apostlene eller missionærerne,"
- s. 460 I oversættelsen af v. 30 skal "giver til ægte" rettes til "gives til ægte".
L. 7 fra neden: Der mangler et punktum efter (*sic!*).
- s. 465 Tilføj til linje 7 fra oven: Jf. desuden Polykarps Brev til menigheden i Filippi 3,3, hvor det om troen siges: "Den er moder til os alle, med den følger håbet, foran den går kærligheden til Gud og Kristus og til næsten. Enhver, der omgives af disse tre, har nemlig opfyldt retfærdighedsbuddet. For den, der har kærlighed, er fjernt fra al synd."
- s. 485 4 linje fra neden: 2 Kong 24,20-22 skal rettes til 2 Krøn 24,20-22.
- s. 489 I oversættelsen af v. 2 indføres et "tilbage" efter "sten på sten".
- s. 490 Linje 12 fra neden: (10,18-22) skal rettes til (10,17-21).
- s. 493 Midt: 10,18-22 rettes til 10,17-21.
- s. 498 Linje 14 fra oven: Tilføj til henvisningerne i parenteser: Pseudo-Filon, LAB 19,13.
- s. 499 Tilføj til note 22. Se endelig Thomasevangeliet log. 60 slutning: "Han sagde til dem: "Også I, søg et sted til jer selv at hvile, så I ikke bliver et lig og bliver spist.""
- s. 501 Første linje i tredje afsnit: *hans* skal rettes til *sine*.

- s. 505 I oversættelsen af v. 45 er "og forstandig" klunget og bør rettes til enten "tro og forstandige tjener", eller "tro tjener, der også er forstandig, som Herren ...
- s. 506 Linje 7 fra neden. Indføj foran "time" "i en".
- s. 508 Til v. 5. Et tidligt eksempel på en "tolkning" af lignelsen, der ser bort fra, at de alle falder i søvn, findes in den nytestamentlige apokryf Apostlenes Brev 43 (54).
- s. 511 I oversættelsen af v. 28 skal "giv det" rettes til "giv den".
- s. 515 Note 25. "en række" skal ændres til "et par".
- s. 525 Linje 1. "forudgriber" skal rettes til "foregriber".
- s. 528 Linje 10 fra oven: Parentesen skal afsluttes efter "nævne".
- s. 528 Linje 8 fra neden: I citatet fra 1 Kor 11,23-25 skal παραδίδοτο formodentlig ikke oversættes med "forrådt", men med "overleveret", idet det underforstået er Gud, der er subjekt. I Mark 14,18 og dermed også Matt 26,21 er Judas blevet indlæst som den handlende. Se hertil Lone Fatum, "Judas som teologisk problem", i Thomas L. Thompson & Henrik Tronier (red.), *Frelsens biografisering*, FBE 13 (København 2004) s. 147-176.
- s. 531 Midt: Der skal indsættes et "som" før *pars pro toto*.
- s. 531 Nederst: Om "manglen" på en henvisning til Jer 31 i v. 28, se M. Müller, "Bundesideologie im Matthäusevangelium. Die Vorstellung vom Neuen Bund als Grundlage der matthäischen Gesetzesverkündigung", *NTS* 58 (2012) s. 23-42, især s. 40.
- s. 545 Om Sl 110,1 og Dan 7,13 som de steder i GT, som blev inddraget i skildringen af Jesu skæbne efter døden, se M. Müller, "Biografiseringen af den opstandne og ophøjede Kristus", i Thomas L. Thompson & Henrik Tronier (red.), *Frelsens biografisering*, FBE 13 (København 2004) s. 135-146.
- s. 552 Linje 11 fra neden: Der skal indføjes et "den" foran "vurderede".
- s. 552 Linje 7 fra neden: "han blev vurderet af dem" rettes til "jeg blev vurderet for deres skyld."
- s. 553 Linje 1: At slutningen af v. 10 er et citat fra Ex 9,12LXX: καθὰ συνέταξεν ... κύριος, sætter Menken, *Matthew's Bible*, 190 n. 34 spørgsmålstejn ved.
- s. 556 Linje 12 fra neden: Der mangler en apostrof efter Barabbas, altså Barabbas'.
- s. 559 Linje 7 fra neden: "hvor" skal rettes for "hvorefter".
- s. 560 I oversættelsen af v. 33 mangler afslutning af parentesen efter "hovedskalssted", der heller ikke skal være "Hovedskals-sted".
- s. 560 Til v. 34: Talen i v. 34 om vin blandet med galde og om eddike i v. 48 skyldes en "misforståelse" af en *parallelismus membrorum* i Sl 68,22 LXX, der taler om såvel χολή som om ὄξος.
- s. 566 At vv. 52-53 i forlængelse af 12,40; 16,4.18 ud fra Jon 2 narrativiserer, hvordan Dødsrigets porte ikke kan holde stand mod angrebet indefra, da Jesus bliver opvakt fra de døde, udfoldes i R. Timothy McLay, *The Use of the Septuagint in New Testament Research*, 159-169. Se noten til s. 367.
- s. 567 Note 47: ἄνθρωπον skal være ἄνθρωπων.

- s. 570 Linje 1: skal være "hvor der forklares:"
- s. 575 Oversættelsen af begyndelsen af v. 13 skal ændres, idet ὅτι efter εἶπατε må opfattes som et ὅτι-recitativum: "idet de sagde: "I skal sige: Hans disciple kom om natten osv."" Således også DO 1992.
- s. 577 V. 16: Oversættelsen "det bjerg, som Jesus havde befalet dem" forudsætter, at οὗ her har betydningen "hvorhen" (hvorhen Jesus havde befalet dem at gå); se Luz, *Matthäus IV*, 437 n. 42. Tages οὗ i betydningen "hvor", må verbet forstås plusquamperfektivisk: "hvor Jesus (tidligere) havde givet dem sine befalinger".
- s. 580 "Gøre til disciple", som har været en hævdvunden gengivelse i lang tid, er ved et nærmere eftersyn uheldig. Således har Wolfgang Reinbold, "'Gehet hin und machet zu Jüngern alle Völker"? Zur Übersetzung und Interpretation von Mt 28,19f", *ZThK* 109 (2012) s. 176-205, fremført mange gode grunde til i stedet at gengive med noget i retning af: „Tillad også folkeslagene at blive disciple“, som titlen lyder på min præsentation af Reinbolds artikel i *Præsteforeningens Blad* 102 (2012) s. 920-22 (se nedenfor s. 7-8). Det betyder, at forståelse 1. må foretrækkes.